

BİREYSEL VE TOPLUMSAL MESELELERDE HZ. PEYGAMBER'İN PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMLERİ

MUSTAFA ÖZTOPRAK*

Individual and Social Problem Solving Problems of the Prophets in Methods

Abstract: Different aspect of the human body and soul have been created problems where there is also quite normal. Importantly, with the necessity of human beings to live together, to solve the issues that they can show righteousness. Prophet, individual and social life has solved the problems faced by different methods. One of the problem-solving aspect of our article, were examined both individually and socially. Individual problems mercifully treated the prophets, persuasion, anger management, empathy taking, if the matter can not be resolved by methods such as face or leave it to God to achieve the solution sought. In social issues, decisions largely, a matter for the parties themselves to take the group has been instrumental. On both sides of the problem

* Yrd. Doç. Dr., Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis ABD
[mustafa.oztoprak@hotmail.com]

dealt with in the proposal would have led to. Sent as a mercy to the worlds leadership direction of the prophet, the prophet and the certainty that the capacity of individuals and groups in society has played an important role in terms of resolving the issues.

Key Words Problems, Individuals, Society, Prophet, Solution.

Öz: Beden ve ruh yönüyle farklı yaratılmış insanın olduğu yerde problemlerin de olması gayet doğaldır. Önemli olan, birlikte yaşama zorunluğu olan insanoğlunun, meselelerini çözebilme erdemliliğini gösterebilmesidir. Hz. Peygamber, bireysel ve toplumsal hayatta karşılaştığı problemleri farklı yöntemlerle çözmüştür. Makalede O'nun problem çözme yönü, hem bireysel hem de toplumsal açıdan incelenmiştir. Bireysel problemlerde Allah Rasûlü'nün merhametle muamele, ikna etme, öfke kontrolü, empati yaptırma, eğer mesele çözülmiyorsa karşıya veya Allah'a bırakma gibi metotlarla sonuca ulaşmayı murat etmiştir. Toplumsal meselelerde ise, büyük oranda kararları, meselenin tarafları olan grupların kendilerinin almasına vesile olmuştur. Her iki tarafın içinde olacağı tekliflerle problemin halledilmesini sağlamıştır. Âlemlere rahmet olarak gönderilen Rasûl-ü Ekrem'in liderlik yönü, Peygamber olması ve eminlik sıfatı, bireyler ve toplumdaki gruplar açısından meselelerin çözümünde önemli rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Problem, Birey, Toplum, Peygamber, Çözüm.

Giriş

Dünya, insanoğlu için bir imtihan yeridir. Bu süreçte iyi anlar olabileceği gibi, sıkıntılarla da karşılaşmak da mümkündür. Bireylerin farklı farklı yaratılmış olması, herkesin kendine özgü anlayış ve düşünce yapısıyla tezahür etmesi, zaman zaman aynı meseleler üzerinde tartışmaların yaşanmasına sebep olabilmektedir. İnsan, yapı itibariyle kötülüğü emreden bir nefis taşımakta,¹ problemler karşısında onun isteklerine boyun eğerek yanlış işler yapabilmektedir.² Bu çerçevede bireyler arasında çıkan problemlerin çözüme kavuşması öncelik arz etmektedir. Ancak söz konusu

¹ Yusuf, 12/53.

² Yaylalı, Davud, "Anlaşmazlıkları Çözmede Hz. Peygamber'in Metodu", VIII. Kutlu Doğum Sempozyumu: (Tebliğler), 18 Nisan 2005 Isparta, 2006, s. 31.

meseleleri çözmek kadar, bunların çözümünde başvurulacak yöntemler de son derece önemlidir.

Hız. Peygamber (s.a.s.) döneminde yaşanan bireysel ve toplumsal problemler, günümüzde de çok daha farklı kısımlar ve şekillerde tezahür etmektedir. Yaşadığımız dönem, bireysel ve toplumsal problemlerin yoğun olarak ön plana çıktığı anları ifade etmektedir. Başta bireyin kendi dünyasında yaşadıkları, bunun hem kendi hayatına hem de etrafındaki ailesi ve beraber faaliyetler içinde buldukları açısından önem arz etmektedir. Sıkıntısı olan kişi, günlük hayatında etrafındakileri de rahatsız edebilecektir. Bu durum, hem o kişinin bir birey olarak meseleler içinde didişmesine hem de etrafındakilerin günlük hayatlarına olumsuz yönde etki edebilecektir.

Bireysel planda yaşanan problemler büyüdükçe, toplumsal bir sorun haline gelebilmektedir. Kişilerin, savundukları düşünceleri yüksek sesle dillendirme gerekirse gösteri yapma, daha da ötesi çatışma noktasına gelebilme durumları ihtimal dâhilinde olan hallerdir. Eğer bu durum, geniş halk kitlelerini de içine alan bir hal alırsa, dönülmesi imkânsız vakıalara sebebiyet vermesi muhtemeldir. Bu noktada, meselelerin hem bireysel hem de toplumsal açıdan büyümeden çözülmesi gerekmektedir.

Bireysel ve toplumsal meselelerin çözümünde, herkesin farklı tutum, davranış ve teklifleri olabilmektedir. Problemlerin çözümünde inançlı bir bireyin dayanacağı belli mesnetler vardır. Bunlardan birisi de Hız. Peygamber (s.a.s.)'dir. Dinin, inananlara uygulama örneği olan Allah Rasûlü, hayatı boyunca birçok problemle karşılaşmıştır. O'nun yaşadığı problemler ve ürettiği çözüm yollarının bugünün dünyasında dikkate alınması hayatı kolaylaştırma adına birçok fayda sağlayacaktır. Rasûl-ü Ekrem, Peygamberlik öncesi ve sonrasında bireysel ve toplumsal olaylarda arabuluculuklar yapmış, meselelerin büyümesini önlemiştir. Problemlerin çözümünde, İslâm'ın kendisine öğrettiği temel öğretilerin etkili olduğunu düşünmek gerekmektedir. İslâm dini, bireylerin ve toplumların iki dünya saadetini murat etmektedir. Problemlerin, İslâm'ın adalet ve hak esasları

çerçevesinde halledilmesini istemektedir. Hz. Nebî'nin hayatında söz konusu kavramların uygulamalı bir şekilde yansması görülmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), bireysel ve toplumsal problemlerle karşılaştığında, kişilerin haklarına önem vermiştir. Meseleler çözümlenirken, Peygamber oluşu çözümün sağlanmasında etkili olmuştur. Ancak zaman zaman, bireylerin Allah Rasûlü'nün meseleler karşısındaki çözüm önerisini benimsemedikleri de vakidir. Rasûl-ü Ekrem, bu durumda tarafların farklı tercihlerini doğal karşılamıştır. O, hiçbir zaman zorlayıcı olmamıştır.³ Problemin taraflarından birisiyle muhabbeti fazla olursa, o zaman ondan meselenin çözümü için fedakârlık istediği de olmuştur.⁴ Onun temel amacı, toplumda meydana gelen problemlerin kısa sürede halledilmesidir. Onun, çözümü ve sorunsuz bir hayatı incelemek gibi bir hedefi vardı. Bunun en önemli yansmasını, münafıklara karşı takındığı tutumdan görmek mümkündür. Kendisine gelen bilgilerle veya vahiyyle onların yaptıklarına karşılık, " Ben, ümmetini öldüren bir Peygamber olarak anılmak istemiyorum"⁵ yaklaşımıyla zaman içinde meselenin halledilmesini arzu etmiştir.⁶

Şüphesiz problemlerin ortaya çıkmaması için çalışmak önemlidir. Ancak ortaya çıkan problemlerin halledilmesi daha fazla maharet gerektirir. Bireysel ve toplumsal alanda problemlerin yoğun olarak yaşandığı

³ Buhârî, *es-Sahîh*, Talak 15; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Talak 19; Darimî, *es-Sünen*, Talak 15.

⁴ Buhârî, *es-Sahîh*, Sulh 10; Salat 83; Müslim, *es-Sahîh*, Musakât 20.

⁵ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 338; Buhârî, *es-Sahîh*, Menâkıb 9.

⁶ Hz. Peygamber (s.a.s.), münafıklara karşı müsamahalı bir yaklaşım sergilemiştir. Çünkü onlar, şeklen Müslüman görünmektedirler. Müslüman olan kişilere karşı O'nun yaklaşımı ise merhameti ön plana alan bir durum arz etmektedir. Münafıklar üzerine Allah Rasûlü'nün izlediği siyaseti birkaç başlıkta incelemek mümkündür. Bunlar: Serbestiyet, Özürleri kabul etme, İhtiyat, Psikolojik baskı ve Kendi aralarında bir araya gelmelerini önlemek şeklindedir (Canan, İbrahim, "Hz. Peygamber'in Münafıklara Karşı İzlediği Siyaset", *Diyanet İlmî Dergi*, Ağustos 1977, c. 16, sayı: 4, s. 241-250). Dolayısıyla Hz. Nebî, münafıklara karşı ihtiyatlı bir müsamaha göstermiştir. "Ben, ümmetimi öldüren bir Nebî olarak anılmak istemiyorum", ifadesinden, tamamen onların yaptıklarına boyun eğildiği sonucundan ziyade, söz konusu ihtiyatlı müsamahanın gösterildiği anlaşılmaktadır. (Ayrıca bkz: Çiçek, Hacı, "Münafıkların İnanç Dünyası ve Hz. Peygamber Döneminde Münafıklar", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012/ 3 (2), s. 217).

dünyamızda, Allah Rasûlü'nün meseleleri halletme yol ve yöntemlerini anlamak ve uygulamak, Müslümanların yaşamlarının daha iyi noktaya gelmesine vesile olacaktır. Makalemizde, Hz. Peygamberin hem İslâm öncesi hem de sonrasında bireyler ve toplumdaki gruplar arasında meydana gelen problemlerde ortaya koyduğu çözüm yöntemlerini inceleyeceğiz. Araştırdığımız kadarıyla konu ile ilgili direkt çalışmalar bulunmamaktadır. Mesele, bazı çalışmalarda, başlıklar halinde Rasûl-ü Ekrem'in sahabelerle ve sahabelerin birbirleri arasında meydana gelen problemlere ve çözüm yollarına kısaca değinilen/işaret edilen durumundadır.⁷ Makalede konuyu, bireysel ve toplumsal olarak iki başlık halinde ele alacağız. Söz konusu iki başlığın altında, ilgili farklı alt başlıklarla konuyu detaylandıracağız. Başlıkları incelerken örnekleme metodunu uygulayacağız. Her bir başlık altında bir veya iki örneğe yer vereceğiz. Ele aldığımız konulara dair pek çok malzeme olmasına rağmen hemen her bir başlık altında bir veya iki örnek zikredeceğiz.

⁷ Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1999; Aynur Uraler, *Sahabe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık*, Işık Yayınları, İzmir 2004; Cemel Ağırman, "Hz. Peygamber'den Davranış Modelleri", *Diyanet İlmî Dergi*, Eylül 2001, c. 37, sayı: 3, s. 37-60; Recep Kılıç, "Hz. Peygamber'in Hayatından Davranış Modelleri", Hz. Muhammed'i Anlamak, *Türkiye Diyanet Vakfı Yay.*, Ankara 1999, s. 31-80; Seyit Avcı, "Peygamber Eşlerinin Faziletleri", *Diyanet İlmî Dergi*, Haziran, 2009, c. 45, sayı: 2, s. 21-48; Kemal Sözen, "Hz. Peygamber'in Tebliğde Karşılaştığı Problemler", *Diyanet İlmî Dergi*, Mart, 2001, c. 37, sayı: 1, s. 87-96; Muhittin Akgül, "Hz. Peygamber'in Eşleriyle Münasebetleri", *Diyanet İlmî Dergi*, Haziran, 2011, c. 47, sayı: 2, s. 91-116; İhsan Arslan, "Sahabenin Olumsuz Davranışları Karşısında Hz. Peygamber'in Tavrı", *Din Bilimleri Akademik ve Araştırma Dergisi*, c. 12, sayı: 3, s. 119-149; Yaşar Kandemir, "Hanımlarının Dilinden Hz. Peygamber", Hz. Peygamber ve Aile Hayatı, *İlmî Neşriyat*, s. 89-112; Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Yakın Çevresindeki Hanımlara Karşı Muamelelerindeki Nezaket, Zarafet ve İncelik", *Diyanet İlmî Dergi*, Mart, 2009, c. 45, sayı: 1, s. 91-120; Bayraktutar, Mehmet, "Hz. Peygamber'in Örnekliliği bağlamında Olaylar Karşısındaki Azim ve Kararlılığı", *Ekev Akademi Dergisi*, sayı: 50, s. 71-87; Sözen, Kemal, "Hz. Peygamberin Tebliğde Karşılaştığı Problemlere Analitik Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 37, sayı: 1, s. 87-96; Ellek, Hasan, "Kur'an ve Hadis Işığında İnsanlar arası Anlaşmazlıkların Sulh Yolu İle Çözümü", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, c. 2, sayı: 3, s. 91-112.

A. Bireysel Meseleler

Bireysel meseleler başlığı altında yedi alt başlık yer almaktadır. Bunlar: “Merhametle Muamele Etme”, “İkna Etme”, “Empati Yaptırma”, “Öfkelerini Tutma”, “Kızma”, “Çözümü Allah’a Bırakma” ve “Kararı Karşıya Bırakma” şeklindedir.

1. Merhametle Muamele Etme

Hız. Peygamber (s.a.s.)’in hayatı göz önüne getirildiğinde, ilk başta akla gelen yönünün merhamet olduğu malumdur. Kur’an-ı Kerim’de mü’minlerin durumlarından bahsedilirken, “*Berberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler*”⁸ anlayışı onun hayatına tamamıyla yansımıştır.

Sahabiler arasında zaman zaman ortaya çıkan problemler karşısında O’nun en fazla çözüm üretme yöntemi, merhametle muamele etmek olmuştur. Çünkü O, her şeyden önce ‘Rahmet Peygamberi’dir. Bu noktada, karşılaştığı meseleleri merhamet ile çözdüğüne dair hayatında birçok örnek bulunmasına rağmen makale sınırları içerisinde birkaçını zikredebiliriz:

Cabir (r.a.) anlatıyor. Hız. Peygamber ile bir savaştan dönüyorduk. Muhacirlerden şakayı çok seven bir adam Ensâr’dan birine vurdu. O sahabe, kendisine vurulmasına çok kızarak mensubu olduğu kabile olan Ensâr’dan sahabilere Ey Ensâr! yetişin diye seslendi. Şaka yapan muhâcir de Ey Muhâcir! yetişin diye çağrıda bulundu. Bunun üzerine Hız. Nebî onların yanına gelerek “Birbirinize bu cahiliyye halkının söylemini nasıl kullanırsınız” dedi. Daha sonra meseleyi tetkik etti. Bir sahibinin diğerine vurduğunu öğrendi. Bunun üzerine onlara, “Bu tür davranışları bırakın, çünkü onlar kötü şeylerdir”, dedi. Orada bulunan Abdullah b. Übey b. Selül, Allah Rasûlü’nün, “Bunlar kötü şeyler” ifadesine cevaben, “Sen, bizim için kötülük diliyor ve beddua ediyorsun, Medine’ye döndüğümüzde izzetli olanlar zelilleri kovacak” dedi. Bu tehdit ifadeleri karşısın-

⁸ Fetih, 48/29.

da Hz. Ömer, “Ya Rasûlellâh! Bana müsaade et de şu habis adamı öldüreyim” dedi. Ancak Hz. Peygamber, “Ey Ömer, insanların Muhammed arkadaşlarını öldürüyor demesini istemiyorum” diye cevap verdi.⁹

Rivâyette geçen olay, Beni Müstalik gazasının¹⁰ dönüşünde meydana gelmiştir. Muhâcirlerden şakacı sahabî'nin yaptığı bir şakanın, muhtemelen şakayı sevmeyen bir Ensâr tarafından hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla asabiyet anlayışı olan cahiliye âdeti üzerine kendi kabilesini yardıma çağırmış, muhâcir de ondan geri kalmamıştır. Rivâyette geçtiği üzere, münafıklar da o savaşta yer almışlardır. Onların Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden önce Evs ve Hazrec kabileleri arasını devamlı bozma rolü düşünülürse, rivâyette geçen olayın büyümesinde de münafıkların rollerinin olabileceğini göz ardı etmemek gerekir. Böyle gerilim ve çatışmaya dönüşme ortamında Allah Rasûlü meseleye müdahil olmuş ve yapılanların cahiliye dönemindeki davranışların tekrarı olduğu yönüne dikkat çekmiştir. Rasûlüllâh'ın bu müdahalesiyle sahabilerin sakinleştiği anlaşılmaktadır. Problemin hallolmasından rahatsız olan münafıkların lideri Abdullah b. Übey b. Selül, Allah Rasûlü'nü, - Allah Teâlâ'nın da Kur'an-ı Kerim'de münafıklar için zikrettiği üzere¹¹- zelil olmakla itham etmiş, hatta tehdit savurmuştur. Rasûlüllâh (s.)'in yanında yer alan Hz. Ömer bu tehdide dayanamamış, izin isteyerek onu öldürmek istemiştir. Bu noktada, Rasûl-ü Ekrem'in merhamet yönü devreye girmiştir. “Ben, insanların Muhammed arkadaşlarını öldürüyor demesini istemiyorum”, şeklinde cevap vererek meselenin büyümesine engel olmuştur. Aynî (v. 855/1451), Allah Rasûlü'nün bu cevabını, henüz İslâm'a girmemiş insanların dinden nefret etmemesi adına yapılmış bir müdahaledir,¹² şeklinde anlamıştır. Hz. Peygamber, hem ashabının arasında meydana gelen problemi halletmede hem de münafıkların liderinin tehditlerini bertaraf etmede merhamet yönünü ön plana çıkarmıştır. Muhâcir ve

⁹ Ahmet, *Müsned*, c. III, s. 338; Buhârî, *es-Sahîh*, Menâkıb 9.

¹⁰ Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî, *Umdetü'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, ts., c. XXIV, s. 58.

¹¹ Münâfıkûn, 63/8.

¹² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, c. XXIV, s. 59.

Ensâr, O'nun müdahalesiyle sakinleşirken, münafıkların liderinin tehdidi karşısında herhangi bir cevap verme gereği duymadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, aslında merhamet anlayışının bir yansımasıdır.

Merhamet, sadece karşıdaki muhataba acıma değil, aynı zamanda onun tasvip edilmeyen yönlerini zamanla düzelebilir şekilde düşünerek sessiz kalmayı da yeğlemektir. Bir başka açıdan, karşıdakinin tehdidine karşılık vermemekle o kişi zarar görmemektedir. Muhatabı sakınma adına sarf edilen bu çaba, bir merhametin varlığını yansıtmaktadır. Allah Rasûlü, münafıkların liderinin bu ifadelerinden müteakip bir saat kadar yoluna devam ettikten sonra, karşısına münafıkların liderinin oğlu Abdullah gelmiştir. Abdullah b. Abdullah b. Übey b. Selül, "Ya Rasûlellâh! Babam Allah ve Rasûlüne eziyet ediyor, müsaade edersen onun kellesini sana getirmek istiyorum", demiştir. Ancak Allah Rasûlü, ona da müsaade etmemiştir.¹³ Dolayısıyla Allah Rasûlü, bir meselenin devamı olarak çıkan ikinci problemi de merhamet yönünü temayüz ettirerek çözme yolunu seçmiştir.

238
OMÜİFD

İbn Abbas'ın naklettiği rivâyette, Allah Rasûlü'nün meseleleri merhamet yoluyla çözme faaliyetlerinden bir başkası görülmektedir. Hz. Ömer, Abdullah b. Übeyy b. Selül (ö. 9/631) öldüğü zaman, cenaze namazı için kalktığında Hz. Peygamber'in yanına gidip, "Ey Allah'ın Rasûlü! O, falan falan gün şöyle şöyle dediği halde namazını kılacaksın öyle mi? diye itiraz ederek o günlerde söylediklerini sıralamıştı. Rasûlüllâh (s.a.s.), tebessüm ederek Hz. Ömer'den kendisini serbest bırakmasını istemiş, ancak Hz. Ömer daha da üsteleince bu hususta kendisinin muhayyer bırakıldığını ve namazı kılmayı tercih ettiğini söylemiş, daha sonra da cenaze namazını kıldırılmıştır. Kısa bir müddet sonra "Ey Peygamber! Onlardan ölen hiçbirisinin namazını asla kılma ve kabri başında da durma. Çünkü onlar, Allah'ı ve Rasûlü'nü inkâr etmişler ve fâsık olarak ölmüşlerdir", ayeti inmişti.¹⁴

¹³ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, c. VIII, s. 650.

¹⁴ Buhârî, *es-Sahîh*, Cenâiz 84, *Tefsir* 9/12; Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsir 10; Nesâî, *es-Sünen*, Cenâiz 69.

Allah Rasûlü (s.a.s.), arkadaşlarına karşı son derece şefkatle muamele etmiştir. Ancak O'nun merhameti sadece arkadaşlarına değil, inanmayanlara da şamildir. Münafıkların liderinin cenazesine katılması bu kabilen bir durumdur. Hz. Ömer'in itirazları O'nu ziyadesiyle rahatsız etmiştir. Ortaya çıkan bu probleminden çıkış noktası ise, Allah Rasûlü'nün "Ben muhayyer bırakıldım"¹⁵ ifadesi olmuştur. Çünkü rivâyete göre Hz. Peygamber, münafıkların liderinin gerçekten Müslüman olan oğlunu üzmemiştir.

Münafıkların liderinin cenazesine katılması, onun en azılı düşmanlarına bile merhametle yaklaştığının bir delili niteliğindedir.¹⁶ Hz. Ömer'in tavrını, ondan önce âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan Hz. Peygamber'in göstermiş olması beklenmemelidir. Zira O, yasaklanmadığı sürece daima rahmet yönü ile hareket etmeye çalışmıştır. Hz. Ömer ise sert mizaçlı bir sahabidir. Allah ve Rasûlü'ne karşı düşmanca ve sinsice tavırlar sergileyen birisinin cenaze namazının boykot edilmesini arzu etmektedir. Çünkü bu şekilde ortaya konulan bir tavır, benzer düşünceye sahip olan diğer münafıklara bir ders niteliği taşıyacaktı.¹⁷ Dolayısıyla Hz. Nebî'nin münafıkların liderinin cenazesine katılma isteği ve Hz. Ömer'in ona karşı çıkması meselesinde Allah Rasûlü'nün merhametle problemi çözmeyi yeğlediği anlaşılmaktadır. Rasûlüllâh'ın merhamet yönünü ön plana çıkararak problemleri çözüme çabalarının olumlu sonuç verdiği görülmektedir.

2. İkna Etme

İnsanlar, dünya kurulduğundan günümüze kadar etrafındakilerle yaşadığı problemlerin bir kısmını ikna etme yöntemini kullanarak çözmeyi

¹⁵ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, c. XIII, s. 83.

¹⁶ Yukarıdaki paragrafta, Rasûl-ü Ekrem'in münafıkların liderine, oğlu Abdullah'ı sevmesi hasebiyle iyi davrandığı, bu paragrafta ise, meseleleri merhametle çözdüğü ifade edilmiştir. Her iki yaklaşımın ana hareket noktası merhamettir. Münafıkların liderine merhametle yaklaşması, oğlu Abdullah'ın üzülmemesini arzu etmesiyledir. Bu durum, bir merhamet ve şefkatin yansımasıdır. Dolayısıyla farklı gibi görünen iki olayın temelde hareket noktası merhamettir.

¹⁷ Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 133-134.

arzu etmişlerdir. Bu çerçevede, farklı ikna etme yöntemleri kullanmışlardır. Mesela; “Var olan düşünceyi pekiştiren veya değiştirmeyi arzu eden konuşmalar, bir kanaat oluşturma çabaları veya karşıdaki kişiyi yönlendirme”¹⁸ amaçlarıyla çeşitli ikna etme yöntemlerini denemişlerdir. Meselerinin fiziki müdahalelerle değil de, bulunan uygun bir yolla ikna yöntemi kullanılarak halledilmesi büyük önem arz etmektedir. Çünkü ikna yönteminin kullanıldığı bir noktada, kırıp dökme, yakıp-yıkma, darp etme ve fiziki olarak müdahale etme bir kenara itilecek, ona gerek kalmayacaktır.

Rabbimiz, Kur’an-ı Kerîm’de ikna metoduna oldukça fazla yer vermiştir. Bunlar; muhataba yumuşak ifadelerle seslenme, onun içinde bulunduğu inkâr durumunu dile getirmekten ziyade alternatif yolları zikrederek düşünmesini sağlama, karşıyı hiçbir zaman tahkir etmeme, kaba ve yaralayıcı konuşmama vs şeklindedir.¹⁹ Son dinin Peygamberi de, etrafında bulunanları dine girmeleri yönünde ve inananlar arasında meydana

240
OMÜİFD

gelen problemleri çözmede ikna yöntemini kullanmıştır. Hz. Peygamber’in hayatında, ikna etme yöntemi fevkalade etkindir. O’nun problem çözmede kullandığı ikna etme yönetimini birkaç örnekle somut hale getirmek mümkündür:

Enes b. Mâlik (r.a.) rivâyet etmektedir. Allah Teâlâ, Huneyn günü Elçisine Hevâzin kabilesinin mallarından birçok ganimet nasip etmiş, Hz. Peygamber Kureyş’ten bazı kimselerden her birine yüzer deve vermeye başlamıştı. Bunu gören Ensâr’dan bazı kimseler “Allah, Rasûlüllâh’ı bağışlasın, kılıçlarımızdan onların kanları akıp dururken, bizi bırakıp onlara veriyor. Savaş olunca biz çağırıyoruz, ganimetler ise başkalarına veriliyor” demişlerdi. Enes, onların bu sözlerini Hz. Peygamber’e ulaştırınca O, onların hepsini deriden yapılmış bir çadırda toplayıp, onlardan sadır olan bu sözlerin ne anlama geldiğini sordu. Bunun üzerine Ensâr “Bizim

¹⁸ Ahmet Haluk Yüksel, *İkna ve Konuşma*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2005, s. 118-119.

¹⁹ Bkz: Pusmaz, Durak, “Kur’an-ı Kerîm’de İkna Metodu”, *Diyanet İlmî Dergi*, 1998, cilt: XXXIV, sayı: 3, s. 115-123.

aklı başında olanlarımız hiçbir şey söylemedi. Ama yaşları küçük olan bazı insanlar şöyle şöyle söylediler” cevabını verdiler. Hz. Peygamber ise onlara, “Ben, bunları küfür döneminden tam kurtulamamış bazı insanları İslâm’a ısındırmak için verdim. Yoksa o insanlar evlerine mallarıyla giderken, siz evlerinize Allah’ın elçisiyle dönmeye razı değil misiniz? Valahi sizin götüreceğiniz onların götürdüklerinden daha değerlidir” buyurunca onlar “Evet ey Allah’ın Elçisi! Biz razı olduk” diye cevap verdiler.²⁰

Huneyn savaşı Müslümanların kesin zaferiyle neticelenince, Hz. Peygamber (s.a.s.), İslâm’a yeni girenlere ganimet mallarından fazla fazla vermiştir. Bu durum, Ensâr arasında sıkıntıya vesile olmuştur. Rasûl-ü Ekrem, bu meseleyi halletmek üzere Ensâr’ın yanına geldiğinde, onları reddedemeyecekleri bir teklifle ikna etmeye çalışmıştır. Yeni Müslüman olanlara verilen ganimetlere karşılık, kendisinin de Ensâr’ın yanında olacağını beyan etmiştir. Bunu söylediğinde, ganimetler için itirazda bulunan Ensâr gençlerinden hiç birisinin karşı çıkmaya devam etmediği tespit edilmektedir. Hz. Nebî’nin onları ikna etmek için “Ben, sizinleyim” mesajı onları ziyadesiyle memnun etmiştir. Şârihler, Hz. Peygamber’in Ensâr’ı ikna etmek için yaptığı teklifi, onların razı olacağı çarpıcı bir yöntem olarak nitelendirmişlerdir. Onlar da, Rasûlüllâh’ın kendilerini tercih edişine kayıtsız kalmadıklarını göstermişlerdir.²¹

Allah Rasûlü’nün ikna etme gücünü yansıtan bir diğer örnek, içinde önde gelen sahabilerin de bulunduğu Üsâme ordusunda yaşanan sıkıntılarla ilgilidir. Hz. Peygamber, vefatından kısa bir süre önce Üsâme’yi, aralarında Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in bulunduğu Mute’ye gönderilen sahabe ordusunun komutanlığına atamıştı. Bunun üzerine bazıları, bu atamadan dolayı Allah’ın Elçisi’ni eleştirmeye, endişe ve hoşnutsuzluklarını dile getirmeye başlamışlardı. Bu durum, ordu içinde huzursuzluklar meydana getirmişti. Onların eleştirilerini haber alan Hz. Peygamber; bir hutbe irad ederek, bazı kimselerin Üsâme’nin komutanlığa atanmasını eleştirdiklerini, onların daha önce de Mute savaşına tayin edilen ve şehid

²⁰ Buhârî, *es-Sahîh*, Fedâilü’s-Sahâbe 31; Müslim, *es-Sahîh*, Zekât 132-134.

²¹ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, c. XXIV, s. 415.

olan komutanlardan Üsame'nin babası Zeyd'e de benzer gerekçelerle karşı çıktıklarını belirterek, kendisinin her iki sahabetini de sevdiğini ve bu iş için onların liyakatine kefil olduğunu, komutanlarına itaat etmelerini, ona iyiliği tavsiye etmelerini ve emirlerine uymalarını emretmiştir.²²

Üsame'nin ordu komutanlığına tayin edilmesi sonucu, bazı sahabilerin hoşnutsuzluğu ordu içinde huzursuzluğa sebep olmuştur. Allah Rasûlü, Üsame'yi ordu komutanı olarak atamasında mutlaka liyakatin önemini göz önünde bulundurmıştır. Çünkü çıkan problemi ortadan kaldırmak için yaptığı konuşmada, yine onu atadığının söz konusu karardaki isabete vurgu yapmıştır. Üsame'yi bu problemlerden dolayı görevden azletmemiştir.²³ Üsame'nin ordusunda yer alanları ise, babası Zeyd'e de güvenmemişsiniz, ancak o konuda ben haklı çıktım, benim güvendiğim insanlara sizler de güvenin, mesajı vererek ikna etmeye çalışmıştır. Sözlerinin sonundaki, eğer bir eksiklik görürseniz ona iyiliği tavsiye edin, yani yardımcı olun demiştir. Allah Rasûlü'nün bu sözlerine herhangi bir itiraz gelmemesi, sahabilerin ikna olduklarını göstermektedir.

242

OMÜİFD

Hiz. Peygamber, rahmet elçisi olması hasebiyle etrafında bir problemin olmasını arzu etmezdi. Bir mesele olduğunda ise genellikle uyguladığı metot ikna etme yöntemi idi. Bu çerçevede, bir hurma bahçesi yüzünden anlaşmazlığa düşen iki sahibinin yaşadıkları önemlidir. Bir yetim ile Ebû Lübâbe ismindeki sahabeti anlaşmazlığa düştikleri hurma bahçesi meselesini halletmek için Allah Rasûlü'ne gelirler. Rasûl-ü Ekrem, Ebû Lübâbe lehine karar verince yetim ağlamaya başlar. Bunun üzerine Hiz. Peygamber ona "O, hurmalığı ona ver, sana cennette onun gibisi verilsin" diye bir teklifte bulunur. Ancak yetim sahabeti bu teklifi kabul etmez. Nihayet sırf o cennet müjdesine ulaşabilmek için İbnü'd-Dahdaha, iki bahçe fiyatı karşılığında onu satın alır ve yetime bağışlar.²⁴

²² Buhârî, *es-Sahîh*, Fedâilü's-Sahâbe 17; Müslim, *es-Sahîh*, Fedâil 63-64.

²³ Ebû'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdülmelik İbn Battâl, *Şerhu sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Ebû Temîm Yâsîr b. İbrahim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad ts., c. VIII, s. 258.

²⁴ Abdürrezzâk, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmam es-San'ani, *el-Musannef* nşr. Habiburrahman el-A'zamî, el-Mektebetü'l İslamiyye, Beyrut, 1983, c. V, s. 406-407.

Yetim sahibi hak sahibi olmamasına rağmen Rasûl-ü Ekrem, onun gönlünü alabilmek ve meseleyi halletmek için cenneti işaret eden bir teklif yapmıştır. Zaman zaman farklı örneklerde de görüldüğü üzere sahabiler dini boyutu olmayan Allah Rasûlü'nün bireysel çabalarını kabul etmeme yolunu takip edebilmişlerdir. Haksız olmalarına rağmen, Hz Peygamber, yetim olmasının da etkisiyle onu ikna etmeye çalışmıştır. Ancak yanlarında meseleyi takip eden sahibi, cennet karşılığında problemi halledeceğini düşünmesi üzerine herkesin üzerinde ittifak edebileceği bir teklifte bulunmuştur.

Peygamber (s.a.s.)'in problemleri ikna etme yöntemiyle çözüme arzusu yansıtan her üç örnekte kullandığı yöntem, her ne kadar sahabilerden zaman zaman aksi yönlü dirençler gelse de O'nun hayatının şiarı olmuştur. Örnekler göz önünde bulundurulursa, haksız konumda olanları bile sert bir yaklaşımla değil, başka bir yolla ikna etmeyi tercih etmiştir. Bireyler arasında meydana gelen problemlerde hak kavramına dikkat edilirken, herkese hakkı ne ise o verilirken, aynı zamanda meselenin halolması için özveri gerektiren başka metotları da denemeyi ihmal etmemiştir. Bu durum, O'nun, problem üreten değil ikna etme yöntemi kullanarak çözüm bulmayı esas alan bir Peygamber olduğunun bir göstergesidir.

3. Empati Yaptırma

Bir kişinin, karşıdakinin yerine kendisini koyması ve diğergamlık anlamlarına gelen empati, bir Müslümanın karşıdaki bireyin halini anlaması, meseleleri çözerken kendini onun yerine koyması olarak tarif edilebilir. Allah Rasûlü (s.a.s.), birçok hadisi şerifinde, kişinin kendisini başkasının yerine koymasını tavsiye etmektedir. Konu ile ilgili birkaç örneği şu şekilde zikredebiliriz: "Sizden biriniz, kendisi için istediğini kardeşi için de istemediği sürece gerçekten iman etmiş olmaz"²⁵ ve "Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir."²⁶

²⁵ Yakub b. İshak b. Ebû Avâne, *Müsned*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts., c. I, s. 41.

²⁶ Ahmet, *Müsned*, c. I, s. 55; Müslim, *es-Sahîh*, İman 74, Birr ve's- Sıla 142.

Yapılan araştırmalara göre, empati kuranların karşıdaki kişileri daha iyi anladığı, kurmayanların ise problem ürettikleri tespit edilmiştir.²⁷ Kişinin, karşısındakinin durumunu anlaması veya içinde bulunduğu halin dışarıdan bir kişi tarafından tanımlanması, meselelerin çözümüne katkı sağlayacaktır. Allah Rasûlü de, zaman zaman kendine arz edilen problemleri, karşısındakilere empati yaptırarak çözmüştür. Bunun en çarpıcı örneği, Rasûl-ü Ekrem'e bir izin talebiyle huzuruna gelen gence yönelik tutumudur.

Ebû Ümâme (r.a.) nakletmektedir. Bir genç geldi ve Rasûl-ü Ekrem'e,

"Ya Rasûlellâh! Bana zina yapmam için izin ver" dedi. Ashab-ı Kiram, genci söylediklerinden dolayı azarladılar. Allah Rasûlü, "Bırakın o genci buyurdu." Rasûlüllâh (s.a.s.), genci yanına çağırdı, dizinin dibine oturttu. ve: "Ey genç, birinin annenle bu kötü işi yapmasını ister misin?" diye sordu. Genç hiddetle: "Hayır Ya Rasûlellâh" diye cevap verdi. Zaten hiç kimse annesinin zina etmesini istemez. Sonra: "Peki, bu çirkin işi senin kızınla yapmak isteseler, kabul eder misin?" diye sorduklarında genç: "Hayır, asla!" diye cevap verdi. "Şu halde insanlardan hiç kimse bu işi sevmez buyurdu." Daha sonra Hazreti Peygamber, zina etmek isteyen gence aynı minvalde kız kardeşi, hala ve teyzesinin zina etmesinin hoşuna gidip-gitmeyeceğini sorar. Genç, aynı cevabı verir. Sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) mübarek elini bu gencin omzuna/göğsüne koyarak şöyle dua etti: "Allah'ım! Sen bu gencin kalbini temiz kıl, namusu muhafaza eyle ve günahlarını da bağışla." Genç, Rasûlüllâh (s.a.s.)'ın huzurundan ayrıldı ve bir daha o günaha yönelmedi.²⁸

²⁷ Konu ile ilgili geniş bilgi için bk: Ali Ayten, *Empati ve Din*, İz Yay., İstanbul, 2010, s. 119. Yazar, empatinin yardımlaşma açısından değeri üzerine araştırma yapmıştır. Empati ve din bağlamındaki çalışma, din açısından yeterli bir içeriğe sahip değildir. Her şeyden önce, ayet ve hadisler açısından empati ele alınmamıştır. Hz. Peygamber'in hayatındaki farklı empati örnekleri, empatinin dini değerini somutlaştırma açısından önem arz etmektedir. Allah Rasûlü'nün, makalemiz çerçevesinde ele aldığımız problemlerin çözümünde empatiyi nasıl kullandığına dair bir bilgi ise verilmemektedir.

²⁸ Ahmet, *Müsned*, c. V, s. 256.

Rivâyette zikredilen olayda, gencin isteği üzerine Allah Rasûlü'nün etrafında bulunan arkadaşları meseleyi fiziki müdahale ile çözmeye çalışmışlar ancak O, buna karşı çıkmıştır. Elini omuzun/göğsüne (قال فوضع يده عليه)²⁹ koyarak, bir güven ve değer hissi vererek, onun yapmak istediği fiili, kendi yakınları olan annesi, kızı, halası ve teyzesi açısından düşünmesini tavsiye etmiştir. O ana kadar bunları hiç düşünmediği anlaşılan genç, yapmak istediği eylemden vazgeçmiştir. Sahabilerin fiziki müdahalesiyle, belki de tahmin edilemeyen olumsuz sonuçlara gidebilecek bir meseleyi Hz. Peygamber empati yaptırarak çözmüştür.

Rasûlüllâh (s.a.s.)'in hayatında ve birebir sohbetlerinde anlattığı empati örnekleri oldukça fazladır. Bunlardan birisi ise şöyledir:

Ebû Hureyre (r.a.), anlatmaktadır. Allah Rasûlü (s.a.s.), şöyle buyurmaktadır: Bir adam, yolda yürürken susadığını hissetti. Bir kuyuya rastladı. İnip susuzluğunu giderdi. Kuyudan çıkınca, susuzluktan toprağı yalayan bir köpek gördü. Adam kendi kendine, Bu köpek de benim gibi susamış deyip tekrar kuyuya inip, ayakkabısını su ile doldurup ağzıyla tutarak dışarı çıktı ve köpeği suladı. Allah, onun bu davranışından dolayı memnun oldu ve günahlarını bağışladı.³⁰

Hz. Peygamber'in bu olayı anlatma sebebi, kişinin içinde bulunduğu durumu başka bir zaman başkaları yaşadığında, öncelikle kişinin kendisinin de aynı konumda olabileceği düşüncesiyle empati yapmayı tavsiye ederek, hem bir insan hem de diğer canlılar için göz ardı etmeyin mesajını vermektedir. Rasûl-ü Ekrem'in problemlerin çözümünde zikrettiği her iki örnekte empatinin ne kadar önemli olduğu aşikârdır. Allah Rasûlü, empati yaptırarak, meselelerin bir adım ötesini düşünmeyi, karşıdakinin yerine kendini koymayı salık vermesi, meselelerin çözümü için metot öğretmesi anlamına gelmektedir.

²⁹ قال فوضع يده عليه ifadesini omzuna koydu şeklinde tercüme edilmiştir. Çünkü insanlar arası ilişkilerde karşıya güven vermek, ona inandığını göstermek için genellikle yapılan eylem biçimlerinden birisi de elin omuza konulmasıdır.

³⁰ Buhârî, *es-Sahîh*, Şırb 9; Vudû 33; Mezâlim 23; Edeb 27, Müslim, *es-Sahîh*, Selâm 153; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Cihâd 47.

4. Öfkelerini Tutma

Rasûlüllâh (s.a.s.), karşılaştığı problemlerin bazılarında kızdığı halde bunu dışarı yansıtmamıştır. Öfkelendiği yüzünün kızarmasıyla anlaşılan Hz. Peygamber'in öfkelerini tuttuğu ve sükût etmesiyle meselenin hallolduğu bilinmektedir. Bu çerçevede, O'nun hayatından birkaç örneği şu şekilde zikretmek gerekir:

Allah Rasûlü, Hz. Aişe'nin odasında iken Safiye³¹ validemiz Peygamber efendimize bir kap yemek göndermişti. Hz. Aişe diyor ki, hizmetçinin elindeki tabağı görünce kıskançlık duygusunun tesiriyle çok öfkelenim. Hizmetçinin eline vurarak yemeği yere döktüm, tabağın da kırılmasına sebep oldum. Peygamber'in yüzüne bakıp da öfkelenişini görünce üzüldüm, "Bugün bana fena bir şey söylemesinden Allah Rasûlü'ne sığınırım" dedim. Hz. Peygamber kalktı, tabağın kırıklarını ve yere dökülen yemekleri topladı. Bunun kefaretinin ne olduğunu soran Hz. Aişe'ye de hizmetçiyi alikoyarak kırdığı tabağın aynını geri göndermendir diye cevap verdi.³²

Hz. Aişe'nin Safiye validemizden gelen tabağı düşürdüğünde, Hz. Nebî (s.a.s.)'in meydana gelen olaydan dolayı kızdığı zikredilmektedir. Ancak Hz. Peygamber'in kızgınlığı sadece yüzüne yansımış, fiiliyatta ise herhangi bir tavır içine girmemiştir. Allah Rasûlü, adeta öfkelerini yutarak, yere saçılan tabak ve yemek parçalarını toplamıştır. "Annemiz kıskandı" diyerek, meseleyi yumuşak bir üslupla geçiştirmeye çalışmıştır. Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu durumda, Allah Teâlâ'nın, "Onlar, öfkelerini

³¹ Yemeği gönderenin kim olduğu hakkında farklı isimler zikredilmektedir. Kirmânî, söz konusu kişi, Safiye annemiz derken, bazı âlimler ise, Zeynep ve Ümmü Seleme validelemizi de belirtmektedirler (Aynî, *Umdetü'l-kârî*, c. XXX, s. 9).

³² Ahmet, *Müsned*, c. VI, s. 147, 227; Buhârî, *es-Sahîh*, Nikâh 107. Buhârî'deki hadisi rivâyet eden Enes b. Mâlik (r.a.) Hz. Peygamber'in eşlerinden birinin yanında bulunurken diğer eşlerinden birinin yemek gönderdiğini herhangi bir isim zikretmeksizin nakletmektedir. Hz. Peygamber bu olaydan hareketle Hz. Aişe annemizi kastederek "annemiz kıskandı" dediğini belirtir.

tutarlar"³³ ayetinin ve "Güçlü insan, kızdığı zaman öfkesini tutan kişidir"³⁴, hadisinin tezahürü görülmektedir.

Aynî, mezkûr olayda, kızgınlığın şiddetinden kaynaklanan bir hal ile aklın perdelendiğine delil var derken, İbn Mes'ud'dan gelen bir rivâyette, kıskançlığın kadınlara verilmiş bir özellik olduğuna işaret eden değerlendirmelerde bulunmaktadır. İbn Hacer ise, Allah Rasûlü'nün, "Anneniz kıskandı" derken, Aişe annemizin eleştirilmemesi için onun adına özür dilediğini ifade etmektedir.³⁵ Hz. Aişe'nin, Allah Rasûlü'nün diğer eşlerini kıskandığı bilinmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, Rasûlüllâh'ın öfkesini tutmasıdır. Ortaya çıkan problemin çözümünü bizzat kendisi öfkesini yutarak ve tamir etmeye çalışarak göstermesidir. Bu da onun ilahi hitap gereği, "insanlara örnek" olmasından kaynaklanmaktadır. Allah Rasûlü'nün farklı olaylarda da benzer tavırlar takındığı görülmektedir. Şu iki rivâyet, meselenin açıklanmasına yardımcı olacaktır:

Enes b. Mâlik (r.a.) anlatıyor: Peygamberimizle beraber yürüdüm. Üzerinde Necran kumaşından sert yakalı ve kalın bir cübbe vardı (وعليه برد نجراني غليظ الحاشية). Bir bedevi ona ulaşarak cübbesinden kuvvetlice çekti. Peygamberimizin ensesine baktım ki, bedevi'nin kuvvetli çekişinden cübbenin sertliği oraya iz bırakmıştı. Bedevi: "Ey Muhammed, sendeki Allah malından bana verilmesi için emret", dedi. Peygamberimiz bedevi'ye döndü ve güldü, sonra da ona bir şey verilmesini emretti.³⁶

Konumuz açısından bu olayda dikkat çekilmesi gereken çok önemli noktalar vardır. Çölde yaşayan bir insanın rahatça gelip elbisesinden tutup çekebildiği şahıs, Allah'ın insanlık için seçip gönderdiği bir peygamberdir. Bu dini kişiliği yanında, onun siyasi kimliği de vardır. Siyasi

³³ Âl-i İmrân, 3/134.

³⁴ Buhârî, *es-Sahîh*, Edeb 76; Müslim, *es-Sahîh*, Birr 107, 108. Hz. Peygamber'in, ashabının kızmamasını tavsiye ettiği başkaca hadisleri de bulunmaktadır. Örnek olarak bakınız: Buhârî, *es-Sahîh*, Edeb 76; Tirmizî, *es-Sünen*, Birr 73, 74; Kıyamet 48; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Edeb 3; İbn Mâce, *es-Sünen*, Zühd 18.

³⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, c. V, s. 125.

³⁶ Buhârî, *es-Sahîh*, Farzu'l-Humus 19.

kimliği ile de O, uğruna seve seve can vermeye hazır binlerce gönüllünün bulunduğu bir devlet başkanıdır. Nezaket kurallarına aykırı bir şekilde kendisinden istekte bulunan kimseye karşı sergilediği tavırda, kızgınlık ve güceniklik yoktur. Tatlı bir tebessümle karşıladığı insanın isteğini de yerine getirmiştir.³⁷

Allah Rasûlü'nün ortaya çıkan problemleri engin hoşgörüsü ve metanetiyle hallettiğine dair diğer bir örnek ise şöyledir: Mekkeliler, Hudeybiye anlaşmasına "Allah'ın Rasûlü Muhammed" şeklinde yazılmasına "Biz senin Allah'ın Rasûlü olduğunu bilseydik, hiçbir şekilde engel olmazdık, ama sen Muhammed b. Abdullah'sın" diyerek itirazda bulundular. Buna cevaben, Hz. Nebî, "Ben, hem Allah'ın Rasûlü'yüm, hem de Muhammed b. Abdullah'ım" dedikten sonra Hz. Ali'ye "Allah'ın Rasûlü kısmını sil" buyurdu. Ancak Hz. Ali "hayır vallahi ben onu asla silmem" demiştir.³⁸ Hz. Peygamber, ilgili yeri silmiş, meselenin hallolmasını sağlamıştır.

248

OMÜİFD

Hz. Peygamber, iki kişi arasında meydana gelen ve birbirlerine kötü söz söyleyen kişilere karşı, içinde bulunan halden çıkmak için ne yapmaları gerektiğini bir teklifle belirtmiştir.

Süleyman b. Surad (r.a.) nakletmektedir. Bir gün Rasûlüllâh (s.a.s.)'in yanında oturuyordum. İki kişi birbirine sövüp duruyorlardı. Bunlardan birinin yüzü öfkeden kıpkırmızı olmuş, boyun damarları şişmiş, dışarı fırlamıştı. Bunu gören Allah Rasûlü şöyle buyurdu. "Ben, bir söz biliyorum. Eğer bu kişi onu söylese, üzerindeki bu kızgınlık hali geçer. Eğer o, "Euzü billahi mine's-şeytânirracîm-kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım" derse, içinde bulunduğu hal ondan kaybolur. Orada bulunan bir sahabî,³⁹ birbirlerine kızan kişilere, Allah Rasûlü'nün, "Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınım" tavsiyesini

³⁷ Recep Kılıç, "Hz. Peygamber'in Hayatından Davranış Modelleri", Hz. Muhammed'i Anlamak, *Türkiye Diyanet Vakfı Yay.*, Ankara 1999, s. 74.

³⁸ Buhârî, *es-Sahîh*, Sulh 6.

³⁹ Rivâyette geçen sahabînin Mu'az b. Cebel olduğu ifade edilmektedir (İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, c. X, s. 467).

iletti.⁴⁰ Buhârî'den gelen başka rivâyette, söz konusu kavgayı yapan kişilerden birisinin, "Ben delirdim mi, bendeki bu hal nedir?"⁴¹ diyerek, içinde bulunduğu halden çıkmayı yeğlemiştir.

Rasûl-ü Ekrem (s.a.s.), kızmamayı tavsiye ederken, aynı zamanda öfke kontrolünün nasıl yapılacağını da ifade etmektedir. Kızmanın temelinde şeytanın teşvikleri olabileceğini, dolayısıyla ondan Allah'a sığınmanın doğru bir yol olacağını tavsiye etmektedir. Ahlakı Kur'an olan Allah Rasûlü'nün tavsiye ettiği teklif, Kur'an-ı Kerîm'de, "*Şeytan seni dürtülecek olursa Allah'a sığın, doğrusu o, iştendir, bilendir*"⁴² şeklinde geçmektedir. Aynî (v. 855/1451), "*Şeytandan istiâze etmek, kızgınlığı giderir. Çünkü istiâze, şeytanın tuzaklarını gideren en güçlü silahtır*"⁴³, değerlendirmesinde bulunmaktadır.

5. Kızma

Rahmet Peygamberi olarak gönderilen Hz. Nebî'nin hayatı incelendiğinde çok fazla kızmadığı hatta bir önceki başlıkta da görüldüğü üzere öfkelerini tuttuğu bilinmektedir. Bu durumu, dindarlıkla açıklamak mümkündür.⁴⁴ Nadir de olsa görülen kızma halleri incelendiğinde, meselelerin şahsi değil, dini boyutlu olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, şahsına yapılan hakaret, itham ve saldırılara karşılık Rabbinden yapanları bağışlamasını dilemiştir. Ancak dini konulara hassasiyet gösterilmemesi ile ilgili bir durum söz konusu olduğunda ise kızmıştır. Rasûl-ü Ekrem, her şeyden önce bir insandır. Kızma fiili de insanoğlunun yapısında olabilecek durumlardandır. Genellikle O'nun kızdığı durumlar; cehalet, katılık, emirlerine uymakta ağırdan alma, ifrat-tefrit, imanî konular, helâller,

⁴⁰ Buhârî, *es-Sahîh*, Bed'ü'l-Halk 11; Edeb 44, 76; Müslim, *es-Sahîh*, Birr 109.

⁴¹ Buhârî, *es-Sahîh*, Bed'ü'l-Halk, 11.

⁴² Fussilet, 41/36.

⁴³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, c. XXIII, s. 50.

⁴⁴ Necmi Karşlı, "Dindarlık ve Öfke Kontrolü Üzerine Tecrübi Bir Çalışma", *Ekev Akademi Dergisi*, sayı: 50, s. 57-70.

haramlar ve ibadetlerdir.⁴⁵ Allah Rasûlü'nün karşılaştığı problemlerde, meselenin tasvip edilip-edilmemesi yönünde kızdığına dair örnekler bulunmaktadır.⁴⁶ Bu çerçevede şu misal, onun dini konularda sahabiler arasında meydana gelen problemlerde kızdığını göstermektedir:

Hz. Peygamber, Übey b. Ka'b ve bir sahabînin bir ayet hakkında aralarında tartışmaları üzerine, ikisinin de okuyuşlarını dinlemiş ve ikiniz de güzel ve doğru okuyorsunuz demiştir. Übey b. Ka'b, ikimizinki birden güzel ve doğru olamaz deyince Allah Rasûlü, onu göğsünden itmiş, "Kur'an-ı Kerîm bana nazil oldu" buyurmuştur.⁴⁷

Ebû Mes'ûd el-Ensârî el-Bedrî (r.a.)'den nakledilmektedir. Bir adam Hz. Peygamber (s.a.s.)'e gelerek, "Ben, falan kişinin sabah namazını uzattığı için namazdan gecikiyorum, ondan şikâyetçiyim", dedi. Ben, Allah Rasûlü'nü o zamana kadar bir konuda o kadar çok kızdığını görmedim. Hz. Peygamber dedi ki: "Sizden nefret ettirenler var. Sizden biri imam olduğunda kısa tutsun. Arkasında yaşlı, küçük çocuk (فإن فيهم الصغير والكبير) (أي في السن)⁴⁸ ve ihtiyaç sahipleri olabilir."⁴⁹

Peygamberimizin öfkelendiği hususlardan biri de, kader tartışmasıdır. Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği bir hadise göre, ashabının yanına çık-

⁴⁵ Feyzullah Yılmaz, *Hz. Peygamber'i Kızdıran Olayları Anlatan Hadislerin Kaynak Değeri* (Mezuniyet Tezi), Trabzon Akçaabat-Darıca İhtisas Eğitim Merkezi, Trabzon 2007, s. 16-68.

⁴⁶ Rasûlüllâh'ın farklı zamanlarda arkadaşları arasında meydana gelen problemlerde kızdığına dair örnekler için bakınız: Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Nidâu's-Salah 128; Ahmet, *Müsned*, c. IV, s. 286; Buhârî, *es-Sahîh*, Ehâdisü'l-Enbiyâ 35, 27; Ahkâm 35; Cizye 11; Davât 22; Bed'u'l-Halk 1; Megâzî 45, 67, 71; Müslim, *es-Sahîh*, Fedâil 128, 159; Diyât 2; İman 159; Zekât 48; Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsiru sûreti'z-Zümer 9; Menâkib 73; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Taharet 125; Cihad 154; Sünnet 13; İbn Mâce, *es-Sünen*, Taharet 93; Menâsik 41; Dârimî, *es-Sünen*, Vudu' 70; Nesâî, *es-Sünen*, Kudat 17.

⁴⁷ Abdürrazzâk, *Musannef*, c. XI, s. 219.

⁴⁸ Mübârekpûrî, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdürrahîm, *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi câmi't-Tirmizî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts., II, 31. Rivâyette, küçük ve büyük ifadeleri geçmektedir. Şârihler, buradaki küçük ve büyük kelimesinin yaş itibarıyla olduğunu ifade etmektedirler. Dolayısıyla biz de bu yönde bir tercümeyi tercih ettik. Benzer bir tercüme için bk: Kandemir, Yaşar; Çakan, İsmail Lütfi; Küçük, Râşid, *Riyâzü's-sâlihîn*, Erkam Yayınları, İstanbul 2001, IV, 11.

⁴⁹ Buhârî, *es-Sahîh*, el-Cemâa ve'l-İmâme 33.

tiği bir gün, onların kader konusunda tartıştıklarını görmüş ve sanki yüzünde nar tanesi patlatılmışçasına kızgın bir halde “Siz, bununla mı emir olundunuz? Ben, size bunun için mi gönderildim? Sizden öncekiler, bu konuda tartıştıkları için helâk oldular. Bir daha bu hususta tartışmanızı yasaklıyorum”⁵⁰ demiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.)’in meseleleri çözme noktasında kızmasında, şahsi bir amaca yönelik hareket etmediği görülmektedir. O’nun kızdığı konular incelendiğinde, şahsi durumunu temayüz ettirdiği bir örnek yoktur. Kızdığı konuların hemen hemen hepsi, arkadaşlarının dine bağlılıklarında görmüş olduğu aksaklıklardan kaynaklanmaktadır. Uzmanlar, kişinin, değer verdiklerinin kendi arzu ettiği şekilde hareket etmemesi karşısında yaşadığı duygu patlamasına kızma denildiğini belirtmektedirler.⁵¹ Allah Rasûlü de, arkadaşlarının yaptıkları karşısında dayanamayıp kızmıştır. Birinci rivâyette, iki sahabinin bir ayet hakkında tartışmasında her ikisini de dinlemiş, “İkiniz de güzel okuyorsunuz” cevabını vermiştir. Tartışan sahabilerden biri olan Übey b. Ka’b, verilen cevabı beğenmemiş olacak ki, Allah Rasûlü’ne itiraz etmiş, Rasûlüllâh (s.a.s.) de onu göğsünden ileriye itmiş, Kur’an bana nazil oldu demiştir. Göğsünden itme ve “Kur’an-ı Kerîm bana nazil oldu” demek, karşıdakine çok fazla kızdığıнын bir göstergesidir. İkinci rivâyette, kıldırıldığı namazı uzun tutan, insanların da bundan rahatsız olduğu, problem yaşadığı bir durum karşısında Hz. Nebî, etrafındaki sahabilerin ifadesiyle o zamana kadar hiç görülmediği şekilde kızmıştır. Namaz uzun kılındığında, belki cemaatten işi olan, hasta, çocuklu anne ve yaşlı insanlar bulunabilecektir. Dolayısıyla cemaat, gönül huzuruyla namaz kılamamış olacaktır. Allah Rasûlü de, insanların dinden uzaklaşmasını arzu etmemektedir. Namazın uzun kıldırılması hasebiyle imam ile cemaat arasında meydana gelen problemde, her zamanki uygulaması ve tavsiyesi üzerine kolay olanı tercih etmiş⁵², bunu yapmayan imama ise o güne kadar görülmemiş şekilde kızmıştır.

⁵⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, Kader 1; Ahmet, *Müsned*, c. II, s. 178.

⁵¹ Hüseyin Yeğin, “Öfke Duygusu ve Dini Açıdan Baş Edebilme Yolları”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 10, sayı: 2, s. 237.

⁵² Buhârî, *es-Sahîh*, İlim 11.

Hız. Peygamber'in özellikle ibadetler hususunda Müslümanların sınıkıntıya sokulmamasını arzu ettiği bilinmektedir. O, cemaatle kılınan namazların kısa, tek başına kılınan namazların ise, kişinin istediği şekliyle uzun kılınabileceğini beyan etmiştir.⁵³ Burada imam olan sahabi ile cemaat arasında namazı uzun kıldırma noktasında bir problem yaşanmış, mesele halledilemeyince konu Allah Rasûlü'ne yansıtılmış görünmektedir. Üçüncü rivâyette Ebû Hureyre, mescitte sahabiler arasında geçen tartışmayı zikretmektedir. Kader konusunun tartışıldığı olayda, Hız. Nebî arkadaşlarına bu konunun tartışılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Sahabilerin yaptığı tartışmadan dolayı sadece hoşnutsuzluğu belirtmemiş, aynı zamanda onların niçin böyle tartışmalar içine girmemeleri gerektiğine, "Sizden öncekilerin helak olmalarının nedeni, bu konuları çokça tartışmış olmalarıdır" şeklinde bir gerekçe de göstermiştir.

252
OMÜİFD

Her üç rivâyette Rasûl-ü Ekrem, dini yönü olan konularda sahabiler arasında meydana gelen olaylara müdahale etmiştir. Hayatında kızma ameliyesi çok fazla görülme de, O'nun da bir insan olarak özellikle dini konularda istenilen yönde olmayan uygulamalara öfkelenerek müdahale ettiği vakidir. Bu durum, hiçbir zaman kendini kaybetme şeklinde değil, ortaya çıkan problemi halletme yönünde olmuştur. O, arkadaşlarının yanlış bir iş yapmalarını istememektedir. Söz konusu olan problemler eğer dini konularsa, çözümünde, rivâyetlerde de tespit edildiği üzere, problemin sebeplerine işaret etmek suretiyle sonuca ulaşmıştır.

6. Çözümü Allah'a Bırakma

Rasûl-ü Ekrem, zaman zaman karşılaştığı olaylarda muhataplarının sorularına cevap vermediği, eğer karşısında bir olaya muttali olmuş veya yaşanmış bir mesele kendisine aktarılmışsa, sorunun çözümünü Allaha bırakma adına susmayı tercih ettiği vakidir. O'nun hayatında problem

⁵³ Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlüllâh (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Sizden biriniz, insanlara namaz kıldırđı zaman, hafif tutsun. Çünkü onların arasında zayıf, hasta ve yaşlılar vardır. Herhangi biriniz kendi başına namaz kıldığında ise dilediği kadar uzatsın" (Buhârî, *es-Sahîh*, el-Cemâa ve'l-İmâme, 34; Müslim, *es-Sahîh*, Salat 183-186; Tirmizî, *es-Sünen*, Salât 175; Nesâî, *es-Sünen*, İmâmet 35; İbn Mâce, *es-Sünen*, İkâme 48).

halletme yollarından birisi de, çözümde kendi iradesiyle vereceği bir karardan ziyade, belki de meselenin içinden çıkamadığı bir noktada veya henüz zikredilen konu hakkında bir bilgiye vakıf olmamasından kaynaklanan sebeplerden dolayı vakianın sonucunu Allah'a bırakmanın, ondan yardım istemenin daha doğru bir yaklaşım olacağını düşünmesidir. Bu durumun en bariz örnek, Tebük savaşında orduya katılmayan/katılmayan sahabilerin yaşadıkları tevbe sürecinde görülmektedir.

Hız. Peygamber, Tebük savaşına bir mazereti olmadığı halde katılmayan/katılmayan Ka'b b. Mâlik, Murare b. Rebî' ve Hilal b. Ümeyye'ye Allah'ın kendileri hakkında hüküm verene kadar beklemelerini söylemiş, haklarında yapacağı muamelenin belirlenmesini Allah'a bırakmıştı. As-habına bu üç kişiyle konuşmalarını emrini vermiş, kendisi de onlarla konuşmamıştı. Aradan 50 gün geçtikten sonra Tevbe suresi'nin 117-119. ayetleri⁵⁴ nazil olmuştu. Allah Rasûlü, bu üç sahabiye, Allah'ın tevbelerini kabul ettiği müjdesini vermişti.⁵⁵

Ka'b b. Mâlik (r.a.), Allah Rasûlü Tebük seferinden döndükten sonra mescide gitmişti. Ondan önce, münafıklar Allah Rasûlü'ne gitmişler, savaşa katılmama özürlerini bildirmişlerdi. Ka'b b. Mâlik, selam verdiğiğinde Allah Rasûlü, kızgınlığı da yansıtan bir tebessümle selamını almıştı.⁵⁶ Münafıklar gibi yalan söylemeden, direkt olarak nefsine yenildiğini ifade etti. Rasûlüllâh (s.a.s.), özürlerini ifade edenler için istiğfar ettiği ve bağışlanma dilediği halde, Ka'b b. Mâlik ve diğer iki arkadaşı için hükmü

⁵⁴ Tevbe suresinin 117-119. ayetlerinde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır. "*And olsun ki, Allah, sıkıntılı bir zamanda bir kısmının kalpleri kaymak üzere iken Peygambere uyan Muhâcirlere'le Ensâr'ın ve Peygamber'in tevbelerini kabul etti. Tevbelerini, onlara karşı şefkatli ve merhametli olduğu için kabul etmiştir. Bütün genişliğine rağmen dünya onlara dar gelerek nefisleri kendilerini sıkıştırıp Allah'tan başka sığınacak kimse olmadığını anlayan, (savaştan) geri kalmış üç kişinin tevbelerini de kabul etti. Allah, tevbe ettikleri için onların tevbelerini kabul etmiştir. Çünkü O, tevbeleri kabul eden, merhametli olandır. Ey iman edenler! Allah'tan sakının ve doğrularla beraber olun!*"

⁵⁵ Buhârî, *es-Sahîh*, Vesâya 16, Cihad 103, Menâkıb 23, Menâkıbu'l-Ensâr 43, Meğazi 3, 78, Tefsir, Berâe, 17, 18, 19, İsti'zân 21, Eymân 24, Ahkâm 53; Müslim, *es-Sahîh*, Tevbe 53; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Talak 11, Cihad 173, Nüzur, 29; Nesai, *es-Sünen*, Talak 18, Nüzur 37.

⁵⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, c. XXVI, s. 319.

Allah'a bırakmıştı. Onunla birlikte diğer iki sahabe Bedir savaşına katılmışlardı. İslâm için cihad eden bu üç sahabiyi Allah Rasûlü diğerlerinden ayrı değerlendirmişti. Elli gün sonra, sahabilerin Allah Teâlâ tarafından tevbelerinin kabul edildiği ayeti gelince, Hz. Peygamber'in yüzünün ay parçası gibi olduğu, sonuca sevindiği ifade edilmektedir.⁵⁷ Rasûl-ü Ekrem, münafıkların kimler olduğunu, kendisine yalan söyleyip-söylemediklerini bilmektedir. Ancak söz konusu üç sahabe, savaşa katılmama iradelerinin karşılığında bir samimiyet testine tabi tutulmuşlardır. Allah Rasûlü de bu problemin halledilmesinde hükmü Allah Teâlâ'ya bırakmıştır. Onların doğru söylediğini bildiği halde, hükmün herkesin içini ve dışını çok iyi bilen vermesinin daha doğru olacağını düşünmüştür. Dolayısıyla Hz. Nebî, bu problemi Allah Teâlâ'ya havale ederek halletme yolunu tercih etmiştir.

7. Kararı Karşıya Bırakma

254
OMÜİFD

Rasûlüllâh (s.a.s.)'in bireysel problemleri çözmeye yollarından birisi de, meselelerin hallolmasını taraflardan birisine bırakmasıdır. Meselenin taraflarından birisine bırakmadan önce elinden geldiğince problemin çözümü için gayret ettiği tespit edilmektedir. Eğer mesele çözüme kavuşmazsa, o zaman kararı karşı tarafa bırakmayı tercih etmiştir. Bu yön-deki bir rivâyet şöyledir:

İbn Abbas'ın anlattığına göre, Hz. Aişe, cariyesi Berire'yi azad edince o, köle olan kocası Muğis'ten ayrılmayı tercih etti. Eşini çok seven Muğis ayrılmaması için Medine sokaklarında ağlaya ağlaya Berire'nin peşinden dolaşıyordu. Nihayet Muğis, Hz. Peygamber'e gelerek "Ey Allah'ın Rasûlü, benim için aracı ol" demesi üzerine Hz. Nebî, Ey Berire, Allah'tan kork, o senin kocan, hem de çocuğunun babası, ne var ona geri dönsen" diyerek onu kocasına karşı teşvik etmeye çalışmıştı. Bunları dinleyen Berire, Ey Allah'ın Rasûlü, emir mi buyuruyorsun? diye sormuş, Hz.

⁵⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, c. XXVI, s. 323.

Peygamber ise “Ben, yalnızca aracılık yapıyorum” cevabını verince o, benim ona ihtiyacım yok” demişti.⁵⁸

Buhârî (v. 256/870)'de geçen diğer bir rivâyette ise Hz. Peygamber İbn Abbas'a, “Ey Abbas! Muğis'in Berire'ye olan sevgisiyle, Berire'nin ona olan buğzuna bakar mısın?⁵⁹ diyerek, Berire'nin ayrılmaya olan iştii-yakına şaşırıldığını beyan etmiştir.

Darimî (v. 255/869)'de geçen aynı konu ile ilgili rivâyette ise “Berire, Hz. Peygamber'e, Muğis'ten ayrılmak benim hakkım mıdır? diye sordu. Allah Rasûlü de, senin hakkındır dedi. Bunun üzerine Berire, ben ondan ayrıldım dedi.”⁶⁰

Aynî, Berire meselesinde Hz. Peygamber'in konumundan hareketle, eğer bir kişinin bir hakkı varsa onu, imam veya hâkim başkasına veremez tespitinde bulunmaktadır.⁶¹ Berire'nin Rasûlüllâh'ın meseleyi halletme yönündeki ricasına rağmen, bunun ondan gelen ve uyulması gereken bağlayıcı bir emir olmadığını, ayrılmasının şer'î bir hak olduğunu, Hz. Peygamber'in burada herhangi birisi gibi aracı konumunda olduğunu öğrenen Berire, kararından vazgeçmemiş ve ondan ayrılmayı yeğlemiştir.⁶² Hz. Peygamber, Berire ile Muğis'in ayrılık meselesine, Muğis'in isteği üzerine müdahil olmuştur. Allah Rasûlü, bir tane de çocuğu olan ve kocası tarafından sevilen Berire'nin ayrılmamasını arzu etmiş, Berire'yi o yönde ikna etmeye çalışmıştır.

Rasûlüllâh'ın sadece arabuluculuk yaptığı meselede sahabilerin de zaman zaman Rasûl-ü Ekrem'e yönelttikleri bir soru ile muhatap olduğu görülmektedir. Bu karar, senin kanaatin mi, yoksa muradı ilahi mi? Allah Rasûlü'nün kanaati olduğunu öğrenen Berire, kendisi açısından ayrılmanın daha doğru olacağını belirterek düşüncesinin değişmeyeceğini belirtmiştir. Berire burada, Allah Rasûlü'nü elçi olarak değil de, bir beşer

⁵⁸ Buhârî, *es-Sahîh*, Talak 15; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Talak, 19; Darimî, *es-Sünen*, Talak 15.

⁵⁹ Buhârî, *es-Sahîh*, Talak 15.

⁶⁰ Darimî, *es-Sünen*, Talak 15.

⁶¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, c. XXX, s. 150.

⁶² Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 289.

olarak dikkate almıştır. Hz. Nebî de bu durumun farkında olduğu için ona, "ayrılmak hakkındır" diyerek kararı kendisine bırakmıştır. Rasûlüllâh (s.a.s.), ortada net bir şekilde bulunan bir hak meselesinde sadece telkinde bulunma yetkisini kendisinde bulmuş, onun ötesine geçmemiştir.

Berire olayında Allah Rasûlü'nün teklifi kabul edilmemiş, bunun üzerine Rasûlüllâh (s.a.s.) de kararı kendisine bırakmıştı. Rasûlü Ekrem'in anlaşmazlıklar karşısında meseleleri halletmek için yaptığı teklifleri bazı sahabilerin kabul ettikleri tespit edilmektedir. Bunun en çarpıcı örneği, Ka'b b. Mâlik'e Allah Rasûlü'nün yaptığı teklifte görülmektedir. Ka'b b. Mâlik'in Abdullah b. Ebî Hadred el-Eslemi'den alacağı vardı. Ka'b b. Mâlik, onunla karşılaştığında alacağını istedi. Ancak alacak konusunda aralarında bir anlaşmazlık çıktı. Tartışma esnasında sesler yükselince, Hz. Peygamber meseleye müdahil oldu. Her iki taraftan da meseleyi dinledikten sonra Allah Rasûlü, alacaklı konumunda olan Ka'b b. Mâlik'e alacağının yarısından vazgeçmesi anlamına gelen eliyle yarısından vazgeç şeklinde işarette bulundu. Ka'b b. Mâlik de Rasûlüllâh (s.a.s.)'i kırmadı ve yapılan bu teklifi kabul etti.⁶³

Berire ve Kab b. Mâlik olayları, Hz. Peygamber'in bireyler arasında cereyan eden meselelerde problem çözücü yönüyle temayüz ettiğini göstermektedir. Her iki olayda, meselenin hallolması için devreye girdiği tespit edilmektedir. Ancak kendisinin de bir yere kadar müdahil olduğu, onun ötesine geçmediği anlaşılmaktadır. Çünkü Allah Rasûlü "hak" kavramına dikkat etmektedir. Bir kişinin hakkını başkasına vermemektedir. Dolayısıyla kendi sınırları içinde müdahalesini yapmış, ancak eğer mesele hallolmadıysa çözümü karşıya bırakmıştır.

B. Toplumsal Meseleler

Allah Rasûlü, bireysel problemlerin çözümünü önemseydiği gibi toplumsal meselelerin de önüne geçen bir konumu icra etmiştir. Kitlesel olarak meydana gelen problemler, eğer önlenemezse hem toplumun hem de

⁶³ Buhârî, *es-Sahîh*, Sulh 10; Salat 83; Müslim, *es-Sahîh*, Musakât 20.

Müslümanların parçalanmasına sebep olabilecek bir durum arz edecektir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de Müslümanların birlik ve bütünlüğüne azami seviyede önem vermiştir. Hz. Peygamber'in toplumsal meselelerin çözümüne yönelik tespit edebildiğimiz kadarıyla üç başlıkta müdahaleleri olmuştur. Söz konusu başlıklar: problemin çözümünü bizzat göstermeyi yeğleyen "Fiili Olarak Gösterme", meselenin çözümünde tarafları ortak bir noktada buluşturmayı amaçlayan "Ortak Akli Kullanma" ve Allah Rasûlü'nün belki de hayatında en fazla dikkat ettiği, bir nevi O'nunla üslup açısından özdeşleşen, arkadaşlarının dini bakımdan geldikleri seviyeden geriye düşmemesi, buldukları yeri koruma anlamına gelen "Kazanımları Kaybetmeme" şeklinde ele alınacaktır.

1. Fiili Olarak Gösterme

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in zaman zaman zor durumda kaldığı anlar olmuştur. Sahabiler, Allah Rasûlü'nün emri karşısında ağırdan alma veya yapmama eğilimleri meydana gelebilmiştir. Bu durum karşısında Hz. Nebî son derece müteessir olmuş ancak yine de arkadaşlarını kırmamayı tercih etmiştir. Mezkûr durumlar karşısında Rasûlü Ekrem problemin çözümünü bizzat kendisinin attığı adımlarla göstermiştir. Hudeybiye anlaşmasında da benzer bir durum söz konusudur.

Hudeybiye anlaşması imzalandıktan sonra, kabul edilen şartlardan dolayı sahabiler üzülmüşlerdi. Onlar tavaf edeceğiz ümidiyle gelmişlerdi. Ancak sonuç, tavafın bir sonraki seneye ertelenmesiyle şekillenmişti. Onun için Hz. Peygamber, arkadaşlarına kurbanlarını kesmeyi emretti. Müslümanlar ağır davrandılar, içlerinden hiçbiri yerinden kalkıp kurbanını kesmeye teşebbüs etmedi. Allah Rasûlü, bunu üç defa tekrar etti. Ashab-ı Kirâm, tavaf etmeden dönmek istemiyordu. Rasûlü Ekrem (s.a.s.) çadırına girdi. Eşi Ümmü Seleme onun üzüntülü hali üzerine, "Artık onlara bir şey söyleme, kendi kurbanını kes, ihramdan çıktığını göstermek için saçlarını kestir. Bu durum karşısında onlar da senin yaptığını yaparlar", dedi. Hz. Peygamberi böyle yaparken gören Ashab-ı Kirâm,

anlaşmanın değişmeyeceğini anlayarak hepsi de ona tabi olup kurbanlarını kestiler ve ihramdan çıktılar.⁶⁴

Hız. Peygamber'in meselelerin çözümünün tıkanıdığı noktada bizzat elindeki imkânlarla, uygulamalı olarak göstererek hareket ettiği bilinmektedir. Bunun çarpıcı örneklerinden birisini Ka'b b. Mâlik nakletmektedir: Hız. Peygamber (s.a.s.), alacaklılarından Muaz b. Cebel'in borçlarının indirmesini istemiş, ancak onlar bunu kabul etmemişlerdir. Şayet birisinden dolayı birisi borçlarını bıraksalardı, Hız. Peygamber'in hatırı için Muaz b. Cebel'in borcundan vazgeçerlerdi. Alacaklıların borçta indirmeye gitmemesi üzerine Allah Rasûlü Muaz b. Cebel'in borcunu ödemek için bütün malını satmıştı.⁶⁵

Allah Rasûlü, sahabelerden Muaz b. Cebel'in borçları hakkında özveri istemiş ancak onlar bunu kabul etmemişlerdir. Hudeybiye anlaşması sonrası yaşanan durumun bir benzeri Muaz b. Cebel'in borçlarını halletmede de yaşanmıştır. Allah Rasûlü meselenin çözülemediğini gördüğü bir noktada arkadaşlarına çözümün nasıl olması gerektiğini göstermiştir. Muaz b. Cebel'in borçlardan kurtulması için kendi mallarını bütünüyle feda etmiştir.

Her iki örnek, problem çözen Peygamber uygulamasından başka bir şey değildir. İnsanlara her şeyiyle örnek olan Rasûlüllâh'ın bu konuda da meseleyi çözümsüz bırakması mümkün değildi. O, fiili olarak çözümün nasıl olması gerektiğini ortaya koymuştur.

2. Ortak Akli Kullanma

Allah Rasûlü, sahabelerin müzakere edilen herhangi bir konuda görüşlerini almayı ihmal etmezdi. Kendisine bırakılan, hakkında herhangi bir nas olmayan kararlarda mescitte sahabelerin teklif ve tenkitlerini dinlemeyi tercih ederdi. Rasûl-ü Ekrem, müzakereler sonucunda tespit edilen

⁶⁴ Abdürrezzak, *el-Musannef*, c. V, s. 332; Buhârî, *es-Sahih*, eş-Şürûd, 15; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, c. XX, s. 9.

⁶⁵ Abdürrezzak, *Musannef*, c. VIII, s. 268; Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, c. V, s. 591.

karara ise arzu etmediği yönde olsa bile tabi olmuştur. Allah Rasûlü'nün ortak akla önem veren üç örneği şu şekilde zikredebiliriz:

Kâbe'ye en son taş konulduktan sonra her kabile Haceru'l-Esved'i yerine yerleştirme hakkının kendinde olduğunu iddia ettiler. Bu durum, neredeyse savaşa kadar gidecekti. Daha sonra aralarında Beni Şeybe kapısından ilk kim gelirse problemin çözümünde hakem olmasını teklif ettiler. Her kabile, bu öneriyi kabul etti. Beni Şeybe kapısından ilk girenin Muhammed b. Abdullah olduğunu gören kabileler, "Bu, emin kişidir, onun aramızda vereceği hükme razıyız" dediler. Mesele Muhammed b. Abdullah'a anlatıldı. O da, elbisesini çıkarıp yere serdi. Haceru'l-Esved'i onun üzerine koydu. Kabile temsilcilerine, her bir kabileden bir kişi gel-sin dedi. Söz konusu kabile temsilcileri, Utbe b. Rebîa, Ebû Zem'a, Ebû Huzeyfe b. Muğîre ve Kays b. Adî'dir. Hz. Muhammed, her bir kabile temsilcisinin elbisenin bir köşesinden tutmasını ve kaldırmasını istedi. Kabile temsilcileri kaldırdılar, Muhammed b. Abdullah da onu yerine yerleştirdi.⁶⁶

Allah Rasûlü, kabileler arasında çıkması muhtemel bir gerginliği ortak aklı kullanma teklifiyle gidermiştir. Peygamber olarak gönderilmeden önce bile O, toplumsal problemlerin çözüm sürecinde yer almıştır. Rasûlüllâh (s.a.s.)'in ortak akla ve istişareye önem verdiğinin bir diğer örneği ise Uhud savaşının nerede yapılacağı hususunda Medine'de gerçekleştirilen müzakerelerde ortaya çıkmaktadır.

Müşrikler, Bedir savaşının intikamını almak için yeni bir ordu hazırlayarak Uhud'a kadar gelmişlerdi. Medine'de Cuma günü Hz. Peygamber minbere çıkarak ashabıyla istişare etmeye başlamıştı. Gördüğü rüya üzerine, savaşın Medine'de yapılmasını teklif etmişti. Ashabtan yaşlı sahabeler bu görüşü desteklerken, Bedir savaşına katılmayan özellikle gençler, savaşın şehrin dışında yapılmasının daha doğru olacağını ifade etmişlerdi. Çünkü gençler, kendilerini göstermek istiyorlar, Bedir sava-

⁶⁶ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. I, s. 192-197; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, c. I, s. 146; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, c. I, s. 77; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, c. I, s. 10.

şındaki Müslümanların sayısından Uhud günündeki ashabın sayısının daha fazla olduğunu belirterek güçlerini düşman karşısında göstermek gerektiğini ifade ediyorlardı. Her iki taraftan farklı sahabiler düşüncelerini serdetmişlerdi. Hz. Peygamber, şahsi tercihinin o yönde olmamasına rağmen çoğunluğun düşmanı Medine dışında karşılama yönünde kanaat bildirmesi üzerine zırhını giymiş ve Uhud'a doğru yönelmişti.⁶⁷

Uhud savaşının nerede yapılması gerektiği hususunda üzerinde durulması gereken nokta, bir karar alınca, kararı yerine getirmeye çalışmak ve de en önemlisi bu aşamadan sonra Allah'a dayanıp güvenmektir. Sonucun lehte veya aleyhte cereyan etmesi Allah'ın bileceği bir husustur. Bu tür durumlarda mühim olan sorumluluk alabilmektir. Nitekim bir liderin en önemli vasıflarından biri, tereddütsüz sorumluluk yüklenebilmesidir. Bu şekilde kanaat getirdiği işlerin sorumluluğunu üzerine alır. Hz. Peygamber, Uhud savaşında ashabıyla istişare etmiş, kendi kanaati Medine'de kalıp savunma savaşı yapmak olmasına rağmen, özellikle gençlerden oluşan çoğunluğun şehrin dışında düşmanla karşılaşma görüşünde olduğundan, onların tekliflerini kabul etmiştir. Ancak savaşın sonucu üzüntü verici olmasına rağmen, istişare ile tercih edilen görüşün yanlış olduğunu söylememiştir.⁶⁸

Allah Rasûlü'nün problemleri istişare ile halletme örneklerinden birisi de meyvelerin olgunlaşmadan önce alıcılar tarafından satın alınıp alınmaması üzerine çıkan bir tartışma üzerine meseleyi halletme çabasında görülmektedir. Zeyd b. Sâbit (r.a.) meseleyi şöyle nakletmektedir:

İnsanlar meyveler olgunlaşmadan önce de alışveriş yaparlardı. Ancak alıcılar, meyveleri topladıktan sonra ödeme yaparken, meyvelerin bozuk olduğunu, ham iken döküldüğünü, hastalıklı çıktığını söyleyerek tartışıyorlardı. Hz. Peygamber, tartışmalar çoğalınca, meyveler olgunlaşınca kadar satış yapmayın şeklinde bir öneride bulundu. Zeyd b.

⁶⁷ Vâkidi, *el-Meğâzi*, c. I, s. 80-81; Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1993, c. II, s. 892.

⁶⁸ Bayraktutar, Mehmet, "Hz. Peygamber'in Örneği bağlamında Olaylar Karşısındaki Azim ve Kararlılığı", *Ekev Akademi Dergisi*, sayı: 50, s. 78.

Sâbit, rivâyetin devamında, “Tartışmaların çoğalmasa hasebiyle Allah Rasûlü istişari bir karar alarak olgunlaşmamış meyvenin satışını yasakladı” demektedir.⁶⁹ Zeyd b. Sâbit'in tespiti burada önem arz etmektedir. Çünkü söz konusu değerlendirme, Rasûlüllâh'ın bu kararı istişare ile aldığını, ortak aklı devreye soktuğunu göstermektedir. Dolayısıyla Allah Rasûlü, toplumun önemli bir kısmını ilgilendiren bir meseleyi de ortak aklı kullanarak halletmiştir.

3. Kazanımları Kaybetmeme

Rasûlüllâh (s.a.s.)'in İslâm'ı anlatma sürecinde meselelerin devamlı iyi yönünü göz önünde bulundurma gayretinde olduğu bilinmektedir. Mesela “ Önünüzde iki yol varsa siz kolay olanı tercih edin”⁷⁰ ve “Kolaylaştırın zorlaştırmayın, müjdeleyin nefret ettirmeyin”⁷¹ tavsiyesi bu meyan-dadır. Zaman zaman taşradan gelen bedevilerin mescitte hoş olmayan davranışları olmuştur. Rasûl-ü Ekrem, onların olumsuz davranışlarını hoş görmüş, sahabilerin bedevilere yönelik menfi tepkilerine ise engel olmuştur. Çünkü gelen kişiler, İslâm'dan çok az bilgisi olan Müslümanlardır. Hz. Peygamber, onların bu az bilgilerini göz önünde bulundurarak herhangi bir olumsuz tepkide dinden çıkmalarından ictinab etmiştir.

Ebû Hureyre (r.a.)'den nakledilmektedir. Bir bedevi⁷² mescide girdi. Hz. Peygamber oturuyordu. Daha sonra namaz kıldı. Namazı bitirdikten sonra, Allah'ım, bana ve Muhammed'e merhamet et, bizim dışımızdakilere değil, dedi. Allah Rasûlü ona dönerek Allah'ın merhametini daralttın dedi. Bedevi daha sonra mescidin bir köşesine küçük abdestini yaptı. Sahabiler ona mani olmak için harekete geçtiler. Ancak Hz. Nebî onları engelleyerek şöyle dedi. Bırakınız, yaptığı küçük abdestinin üzerine bir kova su dökünüz. Sizler kolaylaştırıcı olarak gönderildiniz, zorlaştırıcı değil.⁷³

⁶⁹ Buhârî, *es-Sahîh*, Buyû' 85.

⁷⁰ Müslim, *es-Sahîh*, Talak 29.

⁷¹ Buhârî, *es-Sahîh*, İlim 11.

⁷² Rivâyette bedevi olarak isimlendirilen şahsın ismi, Zülhuveysıra el-Yemânî'dir (İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. I, s. 254).

⁷³ Ahmet, *Müsned*, c. II, s. 239; Buhârî, *es-Sahîh*, Vudû 57; Müslim, *es-Sahîh*, Tahâret 129.

Hız. Peygamber ve arkadaşlarının gözünün önünde, mescidin bir köşesinde yaşanan olay üzerine ashabın onu cezalandırmasını engel olmuştur. Allah Rasûlü, meseleyi iki yönlü halletme yolunu tercih etmiştir. Birincisi, ashabın o bedevî'yi cezalandırmamasını sağlayarak, ortaya çıkacak olan kötü durumun önüne geçmiştir. İkincisi, bedeviler, çölde yaşayan insanlardır. İslâm'dan çok az şey bilmektedirler. Zaman zaman Allah Rasûlü'ne gelerek dinden bazı hükümleri öğrenmişler, onunla cennete girip-girmeyeceklerini de anladıktan sonra evlerinin yolunu tutmuşlardır.

Dini bilgisi zayıf ve toplumsal yaşamın kurallarından uzak bir hayat yaşayan bedeviler için, mescidin bir köşesine bevletmek normal gelebilmektedir. Şehir hayatını yaşayan ashab için ise bu, normal karşılanamayacak bir durumdur. Rasûlüllâh (s.a.s.), bütün bunların farkında olarak ve rahmet Peygamberi⁷⁴ sıfatıyla hareket ederek, dini yönü zayıf olan söz konusu kişiye karşı sert bir müdahale gösterilerek, onu kaybetmek istememiştir. Çünkü o insanların dine bağlılığı zayıftır. Herhangi farklı bir durum karşısında dinden çıkma ihtimalleri bulunmaktadır. Dolayısıyla, Hız. Peygamber, problemi etraflıca çözmeyi yeğlemiş ve başarılı da olmuştur.

Sonuç

Toplumsal yaşamda, bireysel ve toplumsal problemlerin meydana gelmesi muhtemeldir. Ortaya çıkması muhtemel olan vakıalar için önemli olan çözümün nasıl gerçekleştirileceğidir. Hız. Peygamber, hayatı boyunca bireysel ve toplumsal problemlerin çözümü için farklı yöntemler uygulamıştır.

Rasûlü Ekrem, bireysel meselelerde, çoğunlukla merhameti merkeze alan bir yaklaşım sergilemiştir. "Rahmet Peygamberi" ifadesinin yansımaları, problemlerin çözümünde de görülmüştür. Bireysel problemlerin had safhaya ulaştığı günümüzde, meseleleri çözmek için uygulanan iktisat ve empati yaptırma metotlarını Allah Rasûlü o günlerde hayata

⁷⁴ İbn Battâl, *Şerhu sahihi'l-Buhârî*, c. I, s. 327.

geçirmiştir. O'nun meseleleri çözmede zorlayıcı olmaktan ziyade, ikna etme yönünü önelediği tespit edilmiştir. Eğer kişi ikna edilemiyorsa, o zaman karşıdaki insanın haliyle hallenme, onun yerine kendini koyma yani empati yaptırma yolunu tercih etmiştir. Empatinin yetersiz kaldığı noktada, bulunduğu Peygamberlik konumunu bir baskı aracı olarak kullanmaktan ziyade, meselenin çözümünde kararı ya karşıya ya da Allah'a bırakmıştır. Sahabiler arasında zaman zaman meydana gelen dini boyutlu bazı tartışmaları gereksiz gördüğünü; sitem etmesi, yüzünün kıpkırımızı kesilmesi ve jest ve mimikleri ile tezahür ettirmiştir. Sahabiler de Allah Rasûlü'nün bu müdahalesinden sonra tartışmalarını sona erdirmişlerdir.

Hız. Nebî, toplumsal meselelerde, ziyadesiyle hassasiyet göstermiştir. Bireysel meselelerin çözümünde uyguladığı merhamet eksenli ve zorlayıcı olmama yöntemini burada da göstermiştir. Ayrıca toplumsal problemlerin halledilmesinde, ortak aklı dikkate almayı yeğlemiştir. Eğer bir meselenin toplumsal boyutu varsa, tarafların büyük oranda üzerinde ittifak edebilecekleri kararların esas alınmasını arzu etmiştir. O, hakkında ilahi bir mesajın olmadığı konularda herkesin görüşünü almayı, oradan çıkan kararı benimsemese de yine de ona uymayı tercih etmiştir. Bu durum, O'nun arkadaşlarının kararlarına karşı duyduğu saygı ve güvenmenin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmam es-San'ani, *el-Musannef* nşr. Habiburrahman el-A'zamî, el-Mektebetü'l İslamî, Beyrut, 1983.
- Ağırman, Cemal, "Hz. Peygamber'den Davranış Modelleri", *Diyanet İlmî Dergi*, Eylül 2001, c. 37, sayı: 3, s. 37-60.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani, *el-Müsned*, nşr. Şuayb Arnaûd, Müessesetü'l-Kurtuba, Kâhire, 1375.
- Akgül, Muhittin, "Hz. Peygamber'in Eşleriyle Münasebetleri", *Diyanet İlmî Dergi*, Haziran 2011, c. 47, sayı: 2, s. 91-116.
- Ali el-Muttakî, b. Husâmüddin, *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1989.

- Arslan, İhsan, "Sahabenin Olumsuz Davranışları Karşısında Hz. Peygamber'in Tavrı", *Din Bilimleri Akademik ve Araştırma Dergisi*, Samsun 2012, c. 12, sayı: 3, s. 119-149.
- Avcı, Seyit, "Peygamber Eşlerinin Faziletleri", *Diyanet İlmî Dergi*, Haziran 2009, c. 45, sayı: 2, s. 21-48.
- Ayni, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî, *Umde-tü'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- Ayten, Ali, *Empati ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Canan, İbrahim, "Hz. Peygamber'in Münafıklara Karşı İzlediği Siyaset", *Diyanet İlmî Dergi*, Ağustos 1977, c. 16, sayı: 4, s. 241-250.
- Çiçek, Hacı, "Münafıkların İnanç Dünyası ve Hz. Peygamber Döneminde Münafıklar", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012/ 3 (2), s. 199-222.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl, *es-Sünen*, Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut, 1407.
- Ebû Avâne, Yakub b. İshak, *Müsned*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani, *es-Sünen* nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Dâru'l-Fikr, byy., ts.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Mustafa Dîb el-Buğa, Dâru İbn Kesîr, Lübnan, 1407.
- Ellek, Hasan, "Kur'an ve Hadis Işığında İnsanlar Arası Anlaşmazlıkların Sulh Yolu İle Çözümü", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, c. 2, sayı: 3, s. 91-112.
- Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1999.
- Hamîdullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1993.
- İbn Battâl, Ebû'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdülmelik, *Şerhu sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Ebû Temîm Yâsîr b. İbrahim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad ts.
- İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Ahmet b. Ali b. Muhammed, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, tah. Mustafa es-Seka, İbrahim el-Ebyârî, Abdulfafız Şelebî, Kâhire 1955.
- İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *es-Sünen* nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, Kâhire 1975.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Daru's-Sadr, Beyrut 1968.
- İbnü'l-Esîr, İzzettin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, Kâhire 1989.
- Kandemir, Yaşar, "Hanımlarının Dilinden Hz. Peygamber", Hz. Peygamber ve Aile Hayatı, *İlmî Neşriyat*, s. 89-112.
- Kandemir, Yaşar; Çakan, İsmail Lütfi; Küçük, Râşid, *Riyâzû's-sâlihîn*, Erkam Yayınları, İstanbul 2001.

- Karslı, Necmi, "Dindarlık ve Öfke Kontrolü Üzerine Tecrübi Bir Çalışma", *Ekev Akademi Dergisi*, sayı: 50, s. 57-70.
- Kılıç, Recep, "Hz. Peygamber'in Hayatından Davranış Modelleri", Hz. Muhammed'i Anlamak, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara 1999.
- Mübârekpûrî, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdürrahîm, *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi câmiî't-Tirmizî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye*, Beyrut, ts.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* nşr., Muhammed Fuat Abdülbâkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Müslim b. el-Haccac, Ebû'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisaburî, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut ts.
- Nesai, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *es-Sünen*, nşr. Abdülfettah Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep 1406.
- Pusmaz, Durak, "Kur'an-ı Kerim'de İkna Metodu", *Diyanet İlmî Dergi*, 1998, c: 16, sayı: 3, s. 115-123.
- Sancaklı, Saffet, "Hz. Peygamber'in Yakın Çevresindeki Hanımlara Karşı Muamelelerdeki Nezaket, Zarafet ve İncelik", *Diyanet İlmî Dergi*, Mart 2009, c. 45, sayı: 1, s. 91-120.
- Sözen, Kemal, "Hz. Peygamberin Tebliğde Karşılaştığı Problemlere Analitik Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmî Dergi*, c: 37, sayı: 1, s. 87-96.
- Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-kebîr* nşr. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi, Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 1404.
- Tirmizi, Ebû İsa Muhamed b. İsa b. Sevre es-Sülemi, *es-Sünen*, nşr. Ahmet Muhammed Şâkir, Daru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut ts.
- Uraler, Aynur, *Sahabe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık*, Işık Yayınları, İzmir 2004.
- Vakidi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakid el-Eslemi *Kitâbü'l-meğâzî*, tah. Marsden Jones, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1966.
- Yaylalı, Davud, "Anlaşmazlıkları Çözmede Hz. Peygamber'in Metodu", *VIII. Kutlu Doğum Sempozyumu: (Tebliğler)*, 18 Nisan 2005 Isparta, 2006, s. 31-40.
- Yeğin, Hüseyin, "Öfke Duygusu ve Dini Açıdan Baş Edebilme Yolları", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun 2010, c. 10, sayı: 2, s. 235-258.
- Yılmaz, Feyzullah, *Hiz. Peygamber'i Kızdıran Olayları Anlatan Hadislerin Kaynak Değeri* (Mezuniyet Tezi), Trabzon Akçaabat-Darıca İhtisas Eğitim Merkezi, Trabzon 2007.
- Yüksel, Ahmet Haluk, *İkna ve Konuşma*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2005.

